

OUDALKMAAR

2024 JAARGANG 48 | NUMMER 1

**ALKMAAR OP FILM:
CADEAU VOOR DE STAD!**

**VERPLAATSING
ACCIJNSTOREN**

**KIRKENIER, EEN
ALKMAARSE ARCHITECT**

INHOUDSOPGAVE

- 1

C.J. van der Heck kunstenaar en klusjesman

Emmy Reijngoud-Posthuma
- 6

Alkmaar op Film

HVA
- 8

De verplaatsing van de Accijnstoren

Willibrord Beemsterboer
- 12

100XLucebert

Hélène Webers
- 14

Alkmaarder over historie: Christi Klinkert

Lisa Oskamp
- 16

Joodse burgers verdreven uit bezette stad

Jan van Baar
- 21

Kees Kirkenier, een Alkmaarse architect

Bertus Bakker
- 25

Verenigingsnieuws

Oud Alkmaar is een uitgave van de Historische Vereniging Alkmaar. Het tijdschrift verschijnt drie keer per jaar. Oude nummers zijn te koop via een e-mail naar info@hvalkmaar.nl.

REDACTIE Bertus Bakker, Lisa Oskamp, Gery Baars en Jolanda Jansen

REDACTIEADRES Kopij voor *Oud Alkmaar* en te bespreken publicaties zenden aan: Redactie *Oud Alkmaar*, p/a Historische Vereniging Alkmaar, Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar, of naar redactie@hvalkmaar.nl. Het artikel moet aan bepaalde eisen voldoen. Zie daarvoor <https://www.hvalkmaar.nl/tijdschrift/>

OPMAAK SanMarcoos, Alkmaar.

DRUK Krijgsman Drukwerk, Alkmaar.

©Historische Vereniging Alkmaar. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Historische Vereniging Alkmaar.

OMSLAG VOOR: De verplaatsing van de Accijnstoren. 25 juli 1924 slaagt een proef waarbij de toren in tien minuten tijd twintig centimeter werd verrold.
ACHTER: Claes van der Heck, *Het Oordeel van Salomo*, olieverf op paneel, 1616. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar

VOORWOORD

We zien uit naar de viering van 100-jaar-HVA in 2025. Met onder andere een film waarvoor u zelf het materiaal kunt aanbieden. Lees hierover meer op pagina 6 en 7. Nadenkend over dat feestjaar gaan mijn gedachten naar de Alkmaarse samenleving rondom het jaar van de oprichting van de HVA in 1925. In dit nummer zijn er maar liefst drie artikelen waarin het jaar 1924 een belangrijke rol speelt.

- 1924 was het jaar waarin de Accijnstoren niet werd gesloopt, maar werd verrold om het toenemende verkeer aan de Bierkade beter te verwerken. Alkmaarder Hendrik Punt werkte mee aan dit huzarenproject en zijn kleinzoon heeft nu uitgezocht hoe dit in zijn werk ging.
- 1924 was ook het jaar dat Cornelis Kirkenier benoemd werd tot hoofdopzichter bij de Alkmaarse Dienst Gemeentewerken. Vanaf dat jaar heeft Kirkenier een belangrijke bijdrage geleverd aan het ontwerpen en realiseren van gebouwen hier ter stede. Bertus Bakker heeft dit uitgezocht.
- 1924 was ook het geboortjaar van de dichter en beeldende kunstenaar Lucebert. Stedelijk Museum Alkmaar besteedt daar een tentoonstelling aan die tot 1 september 2024 te beleven is.

Aangrijpend is het artikel van Jan van Baar over zijn boek *De vervolging van joods Alkmaar* waarin de 173 namen op het namenmonument een gezicht krijgen.

Verder in dit nummer lezen we over Claes van der Heck, de Alkmaarse kunstenaar en klusjesman die Maria van Nesse terzijde stond. De verhalen in dit artikel, van de hand van Emmy Reijngoud-Posthuma, geven een verdere kijk op het leven in Alkmaar in de 17de eeuw. Het interview is deze keer gevoerd met Christi Klinkert, die zeer recent senior conservator geworden is van het Frans Hals Museum in Haarlem en daarom Stedelijk Museum Alkmaar heeft verlaten.

Tot slot is er in het Verenigingsnieuws aandacht voor onze ledenvergadering op 16 april 2024, de lezingen, de Pinkster Drie excursie, de wandelingen en de bouwplannen die we bekeken hebben.

Veel leesplezier!
Carol Korringa, voorzitter

CLAES JACOBBSZ. VAN DER HECK KUNSTENAAR EN KLUSJESMAN

Emmy Reijngoud-Posthuma

Claes Jacobsz. van der Heck (ca. 1578-1652) was een succesvolle Alkmaarse kunstenaar aan wie in 2015 een tentoonstelling in Stedelijk Museum Alkmaar werd gewijd. Minder bekend is dat hij naast het vervaardigen van schilderijen ook tal van kleinere klussen verrichtte. Vooral voor Maria van Nesse, over wie in 2022 een publicatie verscheen, heeft hij het een en ander gedaan.

VAN DER HECK

Van der Heck beoefende in het begin van zijn schildersloopbaan verschillende genres. Er zijn van hem fraaie (groeps)portretten bekend, maar ook veel landschappen, die naar spoedig bleek het meest gewild waren. In dit

Afb. Claes van der Heck, *De justitie van Graaf Willem III. Olieverf op paneel, 1618, Stedelijk Museum Alkmaar.*

genre specialiseerde hij zich dan ook. In zijn jonge jaren kreeg hij de opdracht van het gemeentebestuur drie gerechtsschilderijen te maken. Ze waren bestemd voor de schepenkamer van het stadhuis en behoren tot zijn opmerkelijkste werken. Daarnaast vervaardigde hij ook historiestukken.

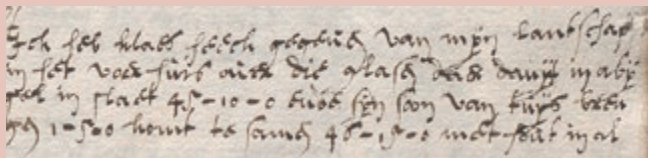
In 1632 werd in Alkmaar het schildersgilde van Sint-Lucas opgericht waarvan Claes uiteraard lid werd. Rond die tijd maakte hij een groot schilderij van het kasteel en de abdij van Egmond. Waarschijnlijk was het een opdracht. Het leidde tot een grote productie van Egmondschilderijen, dikwijls bij elkaar horende kleinere schilderstukjes. Zijn zoon Maerten Heemskerck van der Heck, vernoemd naar de beroemde oudoom van Claes, Maerten van Heemskerck, werkte hieraan mee. Omdat de schilderstukjes op elkaar lijken en ze toch niet allemaal dezelfde kwaliteit hebben, hebben wellicht ook zijn medewerkers hierin hun aandeel gehad. Ze gingen als zoete broodjes over de toonbank.

MARIA VAN NESSE

Tot de plaatsgenoten van Van der Heck behoorde de rijke Maria van Nesse. Van haar is een opmerkelijk memorieboek overgeleverd. Daarin heeft zij van november 1623 tot en met 1646 haar uitgaven beschreven en daarin werd duidelijk dat Claes van der Heck ook op een andere wijze dan met het vervaardigen van schilderijen zijn geld verdiende. Maria van Nesse werd in 1588 geboren in Alkmaar als oudste dochter in een vermogend katholiek gezin. Ze bleef ongehuwd en woonde in de Langestraat, aan de oostkant van het Moriaans Hoofd, schuin tegenover het huis en atelier van Van der Heck.

In haar memorieboek noteerde Maria welke uitgaven ze deed, maar ook zaken die ze wilde onthouden. Er staat in dat ze meisjes in dienst had, dat zij stoffen kocht op de jaarmarkt, wat zij voor haar familie op tafel zette, dat zij vaklieden nodig had voor reparaties, dat zij stapels pannen-koeken bakte voor arme mensen, kortom alles waar geld

Paulusz., de eerste man in het Lucasgilde. Ze koopt een Avondmaal voor 90 gulden en laat hem haar vader en moeder zaliger kopiëren voor 60 gulden en daarna koopt ze nog twee landschapjes en zegt: 'Ick heb Sakarias Pauuelissen gegeven van mijn twe lantschappis, daer Sijnt Jan in die woestijn in staet, voor 29 gulden.' Ze koopt ook een leeg paneel, waarop ze door haar overbuurman Claes van der Heck *Die temtacij van Sinte Antonis* laat schilderen voor 21 gulden. Ze blijkt tevreden en koopt nog twee landschappen bij hem voor haar kamer. Ze betaalt voor elk 60 gulden en nog 9 gulden voor houten panelen. Zo'n paneel noemt ze een 'bort'. Een zoon van Claes komt ze thuisbrengen en krijgt daar een gulden voor, 'soodat mijn elcke bort op 70 gulden komt te staen'. Ze zegt daarvan: 'Mijn ene landschap in die kamer is van De zonen van Jacop die om koren te kopen gingen ende het ander is Daer die engelen Abraham die boodschap brachten, zodat die stad van Sodomme ende Gomorre vergaan zouden.'

Ick heb Klaes Heeck gegeven van mijn lantschap in het voerhuis over die glazen, daer 'Davijt in (en) Abijgel' in staet 45-10-0 ende zijn soon van tuijs brengen 1-5-0, komt te samen 46-15-0 met hout in (en) al.

Detail van scan 1867 uit het Memorieboek van Maria van Nesse. Archief familie De Clerque Wissocq de Sousberghe, Mons, België.

De gevelsteen van het Hofje van Splinter is ontworpen door Claes van der Heck. Foto Emmy Reijngoud.

mee gemoeid was. Het katholieke geloof speelde bij dit alles een belangrijke rol. De katholieken waren in die tijd tweederangsburgers. Zij kerkten in huiskerken en betaalden de schout, zodat hij een oogje dichtkneep. Maria gaf de paters regelmatig kostgeld en droeg bij aan de kosten van de benodigde attributen om de huiskerk in de Langestraat, Het Blauwe Paard, aan te kleden.

KLUSJES

In 1625 en 1626 geeft Maria het nodige uit voor het opsieren van haar huis. Ze koopt schilderijen van Zachariaz

Maar Maria koopt niet alleen zijn schilderijen, ze heeft ook ander werk voor hem te doen. In 1630 koopt ze bij Jan Willemse een *wintertge* en een *somertge*. Ze heeft beide van een lijstje laten voorzien en ze laat Van der Heck de lijstjes beschilderen en versieren met verguldsel. Hij vangt er 1-4-0 (1 gulden, 4 stuivers, 0 penningen) voor. Maar ze heeft meer klusjes. In haar huis staan kastjes met heilige voorstellingen. Ze heeft een kasse, waar een 'Lieve Frou' met haar 'Lieve Kint' in staat. De 'Frou' was stuk. Mathijs, de beeldsnijder heeft haar gerepareerd.

Van der Heck verguldt het beeldje en werkt ook het kastje bij voor 5 gulden.

In de zomer van 1636 geeft Maria meester Claes opdracht een wapenbordje voor haar te schilderen. Ze heeft het boven haar gangdeur in het voorhuis opgehangen en heeft er 11-5-0 voor betaald. Haar wapen staat in het midden met vier andere er omheen, dat zullen de wapens van haar grootouders zijn. Het wapen van Maria heeft een zwarte ondergrond met drie zilveren meerbladen. In haar wapenbord is zilververf verwerkt en in de vier andere goudverf. Maar omdat het nu hoog hangt toont het niet. Voor twee

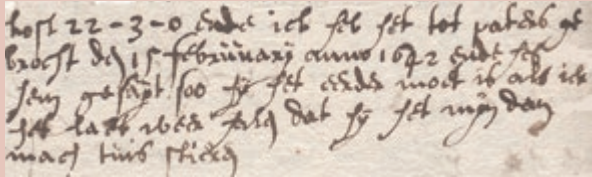
Ze bedenkt zich en laat Claes voor één rijksdaalder alleen het zilver weer wit maken

rijksdaalders wil Claes het goud door gele verf vervangen, het zilver door wit. Ze bedenkt zich echter en laat meester Claes voor één rijksdaalder alleen het zilver weer wit maken.

Meester Claes schildert in 1636 een achtkantig bordje waarop een juffrouw staat met Maria's wapen aan haar zij. Deze juffrouw lijkt waarschijnlijk op de vrouw die in de gevel van het Hofje van Splinter aan het Ritsevoort is aangebracht. Ook die gevelsteen is door Van der Heck ontworpen en beschilderd, hoewel hij dat tien jaar later in 1646 heeft gedaan.

In 1641 financiert Maria het altaar in pater Dircks kerk. Deze kerk, ooit een deel van het Witte Begijnhof in de Lombardsteeg, nu Huis van Achten, was in die jaren een woonhuis. Dirck maakt gebruik van zijn rijke parochieleden om het in te richten. Maria zorgt voor het 'ferwellift', de overhuiving van het altaar, ze laat pilaren draaien, voegt er een kruis bij en engelen met houten kaarsjes. Dan laat ze beeldsnijder Pieter Matijse nog een Lieve Frou snijden en twee engelen om erbovenop te zetten.

Meester Claes kreeg opdracht 'die Lieve Frou met kluer te ferruwen (verven) ende die engelen levendichge kluer te geven'. Ook de kaarsjes heeft hij verguld en gewit, het hele tafereel kost haar 116 gulden. Ze heeft wat voor haar geloof over. Maar mocht er wat met pater Dirck gebeuren, dan zou zij het 'tuishalen'. Ingeval zij zou sterven zou het naar haar zuster of haar nichtjes gaan. Claes komt nog even in de

kost 22-3-0 ende ick heb het tot paters gebrocht den 15 februuarij anno 1642 ende heb hem gesajjt, soo hij het eerder moet is als ick het laet weer halen dat hij het mijn dan mach tuis stieren.

Wat dat ook betekenen moge, ze heeft zo haar eigen schrijfstijl.

Detail van scan 1989 uit het Memorieboek van Maria van Nesse. Archief familie De Clerque Wissocq de Sousberghe, Mons, België.

Een dergelijke houten engel als kandelaar in levendige kleuren beschilderd, werd aan Maria van Nesse geleverd door Van der Heck. Foto museumrotterdam.nl.

kerk kijken, maar vindt het geheel niet af. Hij heeft nog wat van Maria's bladgoud over en dat wil hij gebruiken, om het 'ter liefde te doen', maar daar wil Maria niet van horen. De pater zal hem betalen en zij zal dat aan de pater vergoeden.

HET ALKMAARSE BLOEDMIRAKEL

In 1429 droeg ene pater Folkert zijn eerste mis op. Hij morste op zijn kazuifel een paar druppels witte miswijn die in bloedspetters veranderden. Het stukje kazuifel met de bloedspetters werd uitgeknipt en bewaard in een zilveren kasse, een kunstig bewerkt omhulsel voor een relikwie. Rond 1640 staat deze kasse, met het 'Hajlich Bloet' waarschijnlijk in de kerk in het Blauwe Paard. Maar de kasse voldoet blijkbaar niet meer. In 1641 laat Maria een nieuwe maken. Vakmensen maken pilaartjes, deurtjes met glas, ze snijden beelden en beschilderen een paneeltje. Meester Claes wordt ingeschakeld. Hij schildert de kasse voor 40 gulden en belegt het nog voor 13 gulden met bladgoud. De gehele kasse kost Maria 166-15-8. Na afloop schenkt zij voor alle werklieden 'maers bier en swaer bier'. Maar dan is ze er nog niet, er moet nog een 'seborijkasse' komen, een kelk met een deksel, ter bewaring van de hosties. Ook hier werken weer vakmensen aan en Van der Heck mag hem van binnen witten, blauwen en er tien boekjes goud in verwerken.

DUURZAAMHEID IS VAN ALLE TIJDEN

Maria haalt de oude, kleine kasse, waar het Heilich Bloed in heeft gezeten uit de kerk en brengt hem naar meester Claes. Ze vraagt hem om in het rond een doek te schilderen met 'het hoofd van Fronika' en de rest dan te zwarten,

te blauwen en de pulletjes bovenop te vergulden. Het komt haar tesamen op 3 gulden. Ook heeft Het Heilig Bloed zelf nog aandacht nodig. De pater heeft het Heilig Bloedlapje uit de oude kasse gehaald en zou het weer in de nieuwe kasse willen zetten, maar het lapje is zo oud, dat het bijna uit elkaar valt. Maria neemt het mee, ze rijgt het met een groene zijden draad wat door. Groen omdat de onderkant groen fluweel is. De twee 'silferen passe-mentgis', zilveren sierbandjes, maakt zij met een witte

Een paar druppels witte miswijn veranderden in bloedspetters

zijden draad weer aan elkaar. Ze rijgt het geheel op een zilver lakens lapje, dat is gevoerd met geel satijn. Ze zegt: 'Het ligt recht boven die hostie ende onder het glas, waar het lapje voer hangt, zodat men het lapje van buiten zien kan, maar die hostie niet ende het gele satijnen kussentje staat ook binnen achter die hostie, waar ik wel 50 dergelijke bijzonderheden dus niet alleen het Heilig Bloed, maar ook een kussentje waar ik alle heiligdommen in genaaid heb, die mijnheer Kater mij gegeven heeft.'

De kasse herbergt dus ook andere dingen die met Alkmaarse wonderbaarlijkheden te maken hebben. Ze is nog niet klaar. Ze laat nog zeven houten kandelaars draaien en onderhandelt met Claes over de prijs van het vergulden. En dan komt er nog een beeld van Sint

Dominicus. Net zo een als die van de pater, die in de Zijpe werkt. Een knecht van Pieter Matijse snijdt het en meester Claes schildert het, terwijl Jan Aeriaense er een ebbenhouten voetje voor maakt, het beeld komt op 22-3-0.

Haar volgende project betreft een 'bonnittge', een kistje, waar die ciborie in zal staan naast het altaar. In maart 1642 begint men daaraan te werken. Veel vaklieden doen hun best, onder wie Claes. Het geheel komt haar op de lieve som van 133-3-0. Men heeft flink doorgewerkt en op de zondag 22 juni voor St. Pieter en St. Paulussendag (29 juni) 1642, staat het in de kerk van minnebroer Dirck. Dat was de bedoeling, want die zondagavond zouden er 4 'fremde' heren komen, waar de overste uit Brabant er één van was. Hopelijk waren ze er tevreden over.

THUIS

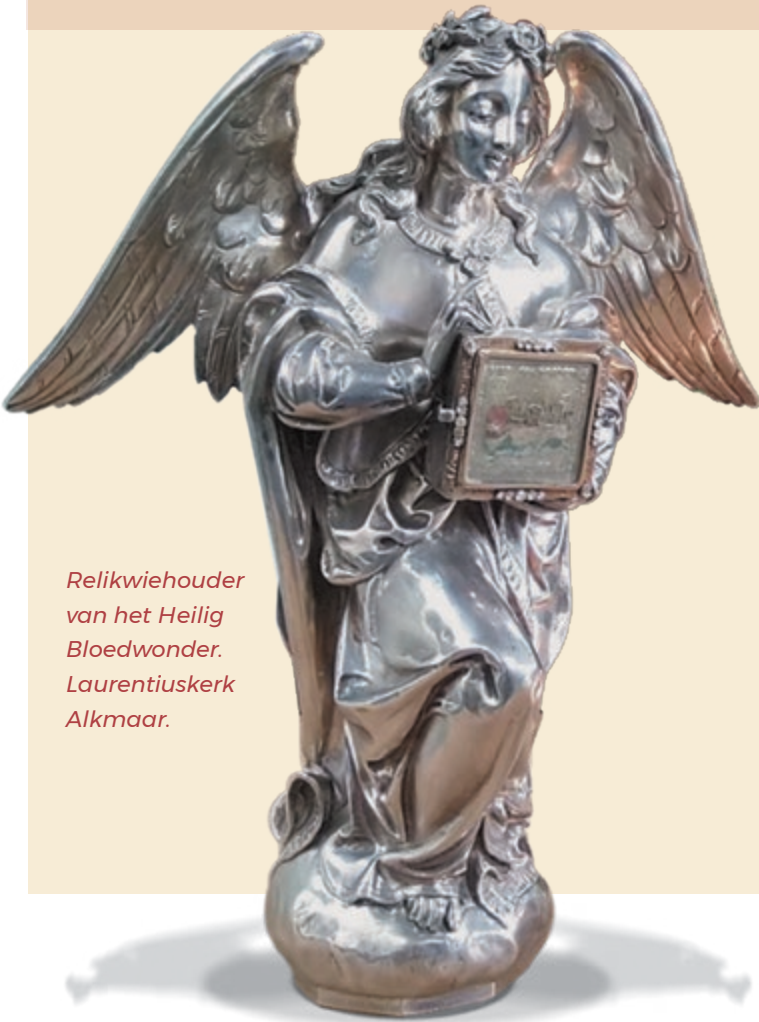
Thuis heeft ze ook klusjes. Het kruisje dat ze van juffrouw van Dussis had gekregen en haar eigen kruisje met de Lieve Heer daarop, was geheel verguld. Ze heeft ze beiden door Claes weer 'levendichge koleur' laten maken. En op een roodkoperen plaat schildert hij voor haar een 'Exxe Home'. In de keuken op de schoorsteen stond een tafereeltje. Het was 'hel en al ofgevalen' en nogal geschonden. Een pilaar was stuk en het aangezicht van Sint Bernard, die erin stond, was verdwenen. Jan Kornelisse heeft het gelijmd en meester Claes heeft het opgeknapt. Hij heeft het dik in de verf gezet 'ende nu, saijt hij, en sal 't niemmermer ofgaen, in geen 25 jaren'.

WAPENBORDEN

Weliswaar worden katholieken slechts gedoogd in hun huiskerken, maar rijke katholieken hebben nog een familiegraf in de Grote Kerk uit vroeger tijden. Maria's ouders hebben bij hun komst naar Alkmaar een graf gekocht in het koor en zijn er begraven. Aan de pilaren hingen daar veel wapenborden. Als haar broer Gijsbrecht in 1637 overlijdt, laat ze een bord in de kerk hangen. Negen jaar later ziet het er niet mooi meer uit. De zilveren meerbladeren op het wapenbord zijn zwart geworden. Claes schildert ze weer wit.

Eind 1646 was het memorieboek van Maria van Nesse vol. Ze overleed 3 november 1650 en werd 8 november bijgezet in het graf bij haar ouders. Boven haar graf werd haar wapenbord opgehangen, gemaakt door kunstenaar en klusjesman Claes Jacobsz. van der Heck.

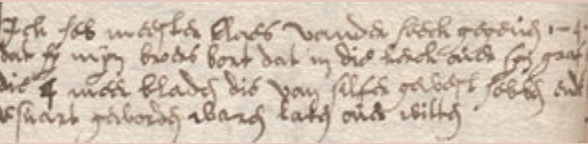
Het wapen van familie Van Tetrode is bijna hetzelfde als dat van Maria van Nesse, drie meerbladen op een donkere ondergrond. Foto www.wazamar.org/familiewapens-in-de-nederlanden.

Relikwiehouder van het Heilig Bloedwonder. Laurentiuskerk Alkmaar.

BRONNEN:

- Christl M. Klinkert en Alice Taatgen, Claes Jacobsz. van der Heck, een Alkmaarse schilder in de Gouden Eeuw (Alkmaar 2015).
- Poortersboeken, Gildenboeken en Begraafboeken. RAA.
- Judith Noorman en Robbert Jan van der Maal, Het unieke memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650). Nieuwe perspectieven op huishoudelijke consumptie (Amsterdam 2022).

Ick heb meester Klaes van der Heeck gegeven 1-4-0, dat hij mijn broers bort dat in die kerck over sijn graf hancht die 4 meerbladen die van silfer gewest hebben ende de suart geworden waren, laten over witten.

Detail van scan 2041 uit het Memorieboek van Maria van Nesse. Archief familie De Clerque Wissocq de Sousberghe, Mons, België.

C. Pronk, Interieur van de Grote Kerk, gezien vanuit het koor. Prent, 1733. Collectie RAA. De zuilen en wanden behangen met rouwborden,

ALKMAAR OP FILM 100 JAAR VEREEUWIGD

Gezocht: oude filmpjes!

In 2025 bestaat de Historische Vereniging Alkmaar 100 jaar. Om dit te vieren vereeuwigen we Alkmaar met een film samengesteld uit oude amateurfilmpjes van het dagelijks leven in Alkmaar in de afgelopen 100 jaar. Heeft u ergens op zolder ook nog een doos met oude 8mm filmpjes liggen? Zaterdag 11 mei a.s. verzamelen wij ze tijdens een 'Kunst & Kitsch'-dag in Stedelijk Museum Alkmaar. Breng ons uw oude filmpjes!

De Historische Vereniging Alkmaar wil haar jubileum graag vieren met een passend en blijvend cadeau voor de stad. Hoe fraai en persoonlijk is het dan om de mensen van Alkmaar uit de afgelopen honderd jaar in beeld te brengen, in een prachtig, visueel uniek en blijvend document?

OP ZOEK NAAR DE 'ZIEL VAN DE STAD'

Dit document krijgt de vorm van een film, samengesteld uit oude amateurfilms. Documentairemaker Erik Willems (NPO, Andere Tijden) gaat deze filmpjes digitaliseren, er

een verhaal in herkennen en monteren. Hij gaat, zoals hij zelf formuleert, 'op zoek naar de ziel van de stad'. Wat maakte Alkmaar tot de stad die het nu is? Hoe zagen onze voorouders eruit die onze geschiedenis vormen? In wat voor wereld leefden zij, hoe zag de stad er toen uit?

Kortom: een prachtige film voor, over en natuurlijk door Alkmaarders waarin de sfeer, tradities en gewoonten van de stad in beeld worden gebracht en zo bewaard blijven voor ons nageslacht.

PREMIÈRE FILM

Het resultaat, een anderhalf uur durende film, willen wij op woensdagavond 3 december 2025 - de officiële verjaardag van de HVA - in de Grote Kerk van Alkmaar als première aan onze leden en genodigden vertonen. Daarna zal de film ook voor alle andere Alkmaarders zichtbaar zijn in Filmhuis Alkmaar, en ook nog lange tijd in verzorgingstehuizen, scholen en andere locaties.

MOGELIJK GEMAAKT DOOR

U begrijpt: er hangt een prijskaartje aan deze film-productie. Ruim € 100.000,- kost het geheel; Erik Willems gaat hier ruim een jaar aan werken. Tijdens de ALV van 2023 hebben onze leden zich bereid verklaard € 30.000,- beschikbaar te stellen. Ook de gemeente Alkmaar, Victoriefonds, TAQA Cultuurfonds en het Cultuurfonds dragen ruimhartig bij. Dank hiervoor!

Zaterdag 11 mei: breng ons uw filmpjes!

Op zaterdag 11 mei is Stedelijk Museum Alkmaar het podium voor een dag waarop u uw filmpjes kwijt kunt. U kunt vanaf 11.00 uur terecht tot maximaal 17.00 uur. Het zou best wel eens druk kunnen worden, daarom ontvangt u bij binnenkomst direct een bon met nummer.

Uw inbreng willen we graag belonen met:

- een gratis kop koffie in het Museumcafé +
- gratis toegang tot Stedelijk Museum Alkmaar dezelfde dag +
- gratis uitnodiging voor de première van de film op 3 december 2025, het verjaardagsfeest van de HVA in de Grote Kerk +
- Wij digitaliseren gratis één van uw films.

Bovenstaande geldt voor 2 personen.

AANLEVEREN OP ANDERE MOMENTEN

Kunt u niet op zaterdag 11 mei? Op de zaterdagen vanaf 18 mei t/m 29 juni kunt u van 10.00 uur tot 13.00 uur terecht op ons kantoor (HVA, Nassaulaan 43, Alkmaar). Ook hier gratis koffie + gratis uitnodiging voor twee personen voor de première van de film in de Grote Kerk.

WÉL FILMS, GEEN VIDEO!

Heel belangrijk: het gaat ons om films (8mm, 16 mm, enz.) en niet om video's. Maar: als oude films ooit zijn overgezet op video, DVD of externe harde schijf, zijn ze weer wél interessant.

Natuurlijk is er een aantal algemene voorwaarden waar we ook rekening mee moeten houden. Deze vindt u op onze website Alkmaaropfilm.nl

CONTACT

Meer informatie vindt u op: alkmaaropfilm.nl
Heeft u vragen? Stuur een e-mail naar info@alkmaaropfilm.nl

Alkmaar op Film mogelijk gemaakt door

DE VERPLAATSING VAN DE ACCIJNSTOREN

HOE WERD DIT HUZARENSTUKJE VOORBEREID EN WIE VOERDEN HET UIT?

Willibrord Beemsterboer

Op 29 juli 1924 werd de Accijnstoren in Alkmaar ruim vier meter verrold. Mijn grootvader Hendrik (Hein) Punt (1885-1969) speelde daarbij mogelijk een belangrijke rol, maar in krantenberichten uit die tijd werd zijn naam niet genoemd. Nieuwsgierig naar zijn inbreng verdiepte ik me in de uitvoering van het project.

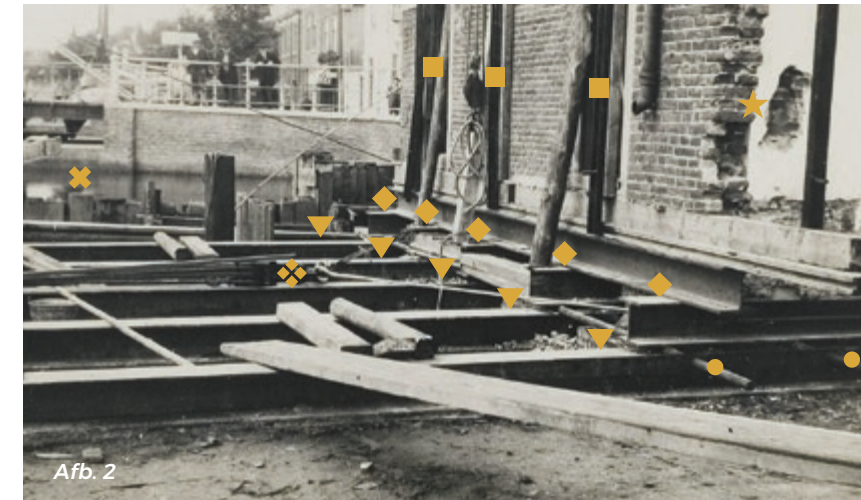
AANLEIDING, PLAN, AANBESTEDING EN PRAKTISCHE UITVOERING

De aanleiding tot de verroling was een verkeersprobleem. Ter hoogte van de Accijnstoren was de Bierkade maar 4 meter breed, waardoor deze voor het toenemende verkeer een sta-in-de-weg werd (afb. 1). Directeur Gemeentewerken Dirk Margadant wilde de doorgang tweemaal zo breed maken en door verroling de toren voor de stad behouden. Margadant was bekend met het verplaatsen van gebouwen. In 1910 werd onder zijn toezicht een woning in Haarlem verrold. Hij schreef

dit ruim een half jaar na de verroling, op 26 februari 1925, in een brief aan de Belg Jean Martens, die in de Nederlandse *Telegraaf* een verslag over de verroling van de Accijnstoren had gelezen. Martens schreef Margadant over een soortgelijk huzarenstukje in het Belgisch Limburgse Bocholt. Hier was in 1910 een kerktoeren verplaatst van maar liefst 38 meter hoog en 3000 ton. In een lezing voor het Alkmaarse Natuur- en Letterkundig Genootschap Physica op 24 december 1925 verwees Margadant hier ook naar. Maar meestal betrof het toch gebouwen van geringere omvang. Zo woog de 22 meter

Afb. 1

- ▼ 5 ca. 11 m lange Differdinger balken
- ◆ 5 ca. 6 m Differdinger balken die onder de toren zijn aangebracht
- 2 van de 8 rolstaven
- ✕ afdamming die voorkomt dat kanaalwater de werkput instroomt
- 3 lange staande U-balken die de toren in de lengte ondersteunen
- ❖ driefvoudige katrol met de trekkabel die naar links loopt
- ★ verwijst naar de afgebroken muur van de bijbouw

hoge Accijnstoren ruim 200 ton. Margadant beschreef zijn plan voor de verroling in een bestek, dat op 29 november 1923 door de gemeenteraad werd goedgekeurd. Wel moest eerst een nieuwe fundering worden aangebracht, deze was namelijk ernstig ondermijnd.

In augustus 1924 schreef Margadant in *Het Bouwbedrijf* een artikel over de verroling. Afb. 2 illustreert het daarin besprokene. We zien van links naar rechts de vijf doorlopende Differdinger ijzeren balken van 11 meter met rechts de uiteinden van vijf dezelfde, ongeveer 6 meter lange onder de toren aangebrachte balken. Rechtsonder de eerste twee van acht rolstaven waarmee de verroling – via een driefvoudige katrol en trekkabel – met een lier werd uitgevoerd. De rolstaven werden met strippen op afstand gehouden. Ter voorkoming van scheuren werd de toren in de lengte ondersteund door drie staande U-balken aan de vier muren, elke balk was door ijzeren staven met de tegenovergestelde verbonden. De bijbouw is afgebroken. Op de achtergrond de afdamming tegen het instromen van kanaalwater.

Van de aannemers die in april 1924 door Margadant werden aangezocht maakte Hendrik Punt geen deel uit. Mijn grootvader vertelde in 1966 aan zijn kleinzoon Paul Punt dat hij aanvankelijk niet voor 'deze klus' was ingehuurd, maar dat hij werd ingeschakeld toen er 'geen schot in de zaak zat'. Het werk werd aan een Utrechtse aannemer gegund. Nu was duidelijk waarom H. Punt niet in krantenberichten van die tijd werd genoemd, maar het raadsel van zijn betrokkenheid bleef. Hij was zeker geen onderaannemer: de daarvoor volgens het bestek benodigde gemeentelijke toestemming trof ik in het archief niet aan.

DE INZET VAN WERKLIEDEN EN EEN HARDNEKKIGE CALAMITEIT

Een gedetailleerd overzicht van voorbereiding en uitvoering van de verroling danken we aan het dagboek van opzichter Van den Oord, een belangrijke bron voor mijn onderzoek. Hierin figureren o.a. grondwerkers, een heibaas en een spaakhouder (deze houdt bij het heien de paal met een handspaak in de goede stand), een betonvlechter en een handelsman voor het bedienen van de handel van de lier.

Op 21 mei breekt de kistdam aan de Bierkade door, tegen dit lek wordt een dwarsdam geslagen. Een week later, op 28 mei, loopt de werkput weer onder. Dit zorgt voor veel vertraging. Op 10 juli slaat het noodlot opnieuw toe: 'Hedenmiddag 12 uur is de afdamming doorgebroken.' De schade viel dit keer mee – nochtans was de herhaalde dambreuk een tot wanhoop stemmende calamiteit. Was dit de reden dat op maandag 14 juli een funderingswerker werd aangetrokken? Mijn grootvader kwam er naar eigen zeggen bij toen er 'geen schot in de zaak zat' – welnu, de dambreuken waren zo'n zaak. De naam van de in dienst genomen funderingswerker wordt echter niet expliciet in het dagboek vermeld.

Op 25 juli slaagt een proef waarbij de toren in 10 minuten tijd 20 centimeter werd verrold (afb. 3). Pas na herhaalde bestudering van deze foto begon het mij te dagen dat de voorovergebogen figuur tweede van rechts mijn grootvader Hendrik Punt kon zijn. Ik raadpleegde mijn neef Peter Punt, die mijn vermoeden bevestigde. De eveneens voorovergebogen figuur tweede van links is de directeur Gemeentewerken Margadant en geheel rechts staat zeer

waarschijnlijk de ingenieur Gemeentewerken die Margadant vaak vergezelde. De directeur Gemeentewerken en mijn grootvader inspecteren de drievoudige katrol met de trekkabel naar de lier.

Op de dag van de verrolling, 29 juli, bewaakte mijn grootvader samen met Margadant en de aannemer het verloop van het proces: tijdens korte pauzes werden met duimstokken en waterpassen metingen verricht.

Dankzij veel publiciteit maakte ‘Alkmaar promotion’ overuren. Belangstellenden kwamen, de regen trotserend, in groten getale opdagen. Met een uurwerk dat gewoon doorliep voltrok de verrolling zich voor hun ogen. Toen de toren zijn nieuwe plek had bereikt, gaf de directeur Gemeentewerken een teken en klonk applaus en gejuich. Met de straatlantaarn als referentiepunt zien we dat de toren op afb. 5 in vergelijking met afb. 4 vier meter verplaatst is.

HET TRAJECT NA DE VERROLLING

Vlak na de verrolling volgde het ondermetselen van de toren om deze te verankeren.

Eind augustus verwacht ik de naam van mijn grootvader niet meer in de archiefstukken te zullen aantreffen, maar tot mijn verrassing lees ik zes weken na de verrolling – op 5 september – dat ‘fund. werker H. Punt’ voor het resterende restauratiewerk als uitvoerder wordt aangesteld. Daarmee werd mijn vermoeden bevestigd dat de funderingswerker die op 14 juli bij het project werd betrokken weleens mijn grootvader kon zijn. Ik denk dat Margadant – nadat de bouwput op 10 juli opnieuw onder water liep – adviseerde Punt te raadplegen. Aangezien H. Punt vaker voor Gemeentewerken klussen deed, moet Margadant hem wel gekend hebben.

In de eerdergenoemde lezing voor Physica toonde Margadant een lichtbeeld met daarop mijn grootvader, daags voor de verrolling, in een ‘hijschstoel’. Margadant schrijft: ‘voor controle kabel om schoren’, waarbij hij Punt met name noemt.

Deze foto werd niet in het archief aangetroffen. Dat is jammer, want mijn grootvader acteerde ongetwijfeld in een vanaf de balustrade neergelaten hijsch- of hangstoel, een exercitie die waarschijnlijk niet van gevaar ontbloot was.

Vanaf 5 september gaf Hendrik Punt als uitvoerder leiding aan een ploeg bestaande uit grondwerkers, stukadoors en metselaars, een timmerman, loodgieter, steenhouwer en granietwerker. Op 26 september wordt het werk door Margadant als opgeleverd beschouwd en op 27 september tekent uitvoerder Punt voor akkoord.

CONCLUSIE

Het is de verdienste van de directeur Gemeentewerken geweest dat hij de verrolling voortvarend heeft bepleit en grondig voorbereid. Mijn grootvader was niet de aannemer van het project, maar toen het onderlopen van de werkput aanhield moet Margadant – gelet op Punts reputatie als deskundige in de weg- en waterbouw – aan mijn grootvader hebben gevraagd mee te denken. Op basis van bovenstaande mogen we concluderen dat Punt vervolgens assisteerde bij het herstel van de afdamming, het veiligstellen van de toren en het gebruiksklaar maken van de trekkabel naar de lier (het technisch principe van de verrolling). Hij was dus betrokken bij wezenlijke onderdelen van het karwei.

EPILOOG

In 1949 schreef de *Vrije Alkmaarder* (25 juli 1949) ter gelegenheid van 25 jaar verrolling van de Accijnstoren: ‘Dit was lang geen eenvoudig karwei, doch het is aan de sublieme leiding van de Alkmaarse grond- en waterwerker Hein Punt te danken, dat het bouwwerkje ongeschonden voor het nageslacht bewaard is gebleven.’ Wie de bron van deze bewering was, is niet bekend.

In 1952 werd door de Alkmaarse firma Huiberts en Punt – vanwege de aanleg van de nieuwe Friesebrug – het Victoriabeeld in het Victoriepark vijftig meter verrold.

Het was een zoon van Hendrik Punt, Henk Punt (1912-1971, de figuur bij het pijltje), die het beeld in zijn hoedanig-

heid van aannemer verrolde en dus niet als funderingswerker en uitvoerder zoals zijn vader bij de Accijnstoren. In het *Nieuw Noordhollandsch Dagblad* van 12 april 1952 lezen we: ‘... dit zwaarwichtige karwei is door de aannemersfirma Huiberts en Punt die in 1924 ook de Accijnstoren verrolde, tot een goed einde gebracht.’ Dit bericht klopte niet, immers de firma Huiberts en Punt bestond in 1924 nog niet.

Na de restauratie in 1924 was de Accijnstoren daar in 1976 weer aan toe. Het door Henk Punt gestichte aannemersbedrijf H.A. Punt B.V., toen geleid door zijn zoon Joop Punt, leverde daaraan een bescheiden bijdrage: een hoogwerker van de firma hielp bij het terugplaatsen van de torenspits.

Anders dan zijn vader Hendrik, die een soort zzp’er avant la lettre was, stichtte Henk Punt in 1952 wél een aannemersbedrijf in de grond-, weg- en waterbouw. Henk verwierf in en om Alkmaar belangrijke opdrachten, o.a. het bouwrijp maken van de Alkmaarse Huiswaarden I en II en later van de Bergermeer.

Hendrik en zijn zoon Henk speelden zo, respectievelijk in 1924 en 1952 – elk in hun eigen hoedanigheid – een belangrijke rol bij het verrollen van Alkmaarse monumenten. Ook waren Punten betrokken bij de restauratie van de Accijnstoren in 1924 (Hendrik, aansluitend aan de verrolling) en ruim vijftig jaar later, in 1976, onder de directie van Henks zoon Joop.

BRONNEN:

RAA ‘343 Stukken betreffende de uitvoering van werkzaamheden aan de Accijnstoren. 1924’;
Het Bouwbedrijf; maandblad voor bouwkunde, techniek en handel (1924, nr. 2) 72-73.

Wijlen mevrouw M.E. Van der Wolf-Margadant, kleindochter van Dirk Margadant, en haar echtgenoot J. van der Wolf ben ik erkentelijk voor de informatie over Margadant en voor inzage in beeldmateriaal.

Mijn neven Paul, Peter en Joop Punt en mijn broer Toon dank ik voor het ophelderen van diverse vragen en Jos Perry voor het kritisch doorlezen van het manuscript.

Afb. 5

100XLUCEBERT

HET LEVEN EN WERK VAN EEN DUBBELTALENT

Hélène Webers

*Zelfportret (1942). Collectie
Stedelijk Museum Alkmaar.*

Vrijheid speelt een belangrijke rol in de geschiedenis van Alkmaar. In de vaste presentatie van Stedelijk Museum Alkmaar is goed te zien hoe het thema door de eeuwen heen op verschillende manieren is uitgebeeld. Maar het museum is ook bezig met de collectie van de toekomst. Immers, de kunst van nu is het erfgoed van morgen. Vanuit deze gedachte heeft het museum kunstenaars opgeroepen om de bestaande beeldtraditie uit te breiden.

Lucebert (1924–1994) is één van de bekendste Nederlandse kunstenaars van de 20ste eeuw. Hij woonde en werkte een groot deel van zijn leven in Bergen (NH). Als dubbeltalent - dichter en beeldend kunstenaar - heeft hij een omvangrijk en veelzijdig oeuvre nagelaten. Ter gelegenheid van zijn 100ste geboortjaar presenteert Stedelijk Museum Alkmaar het leven en werk van Lucebert in 100 objecten.

Zelf sprak Lucebert ooit de woorden: ‘Een kunstwerk moet een prisma zijn, het moet van alles weerspiegelen.’ Vanuit deze gedachte weerspiegelt *100XLucebert* de mens en kunstenaar Lucebert in al zijn facetten. De tentoonstelling toont een greep uit het oeuvre van de dichter en laat zijn bekendste schilderijen zien. Maar er zijn ook tekeningen uit zijn tienerjaren, een oorlogsbrief, niet eerder getoonde werken, nagelaten gedichten, zijn laatste werken op papier en een onvoltooid schilderij. Dit alles in een poging om door te dringen tot de innerlijke wereld van deze unieke woelgeest.

DE JONGE LUCEBERT

Lubertus Jacobus Swaanswijk wordt in 1924 geboren in Amsterdam. Bertus staat al vroeg bekend om zijn tekentalent. Om de kost te verdienen, moet hij na de ULO aan de slag als hulpje in het schildersbedrijf van zijn vader. Tijdens een van die klussen maakt hij schilderijen op de muur van een huis. Het wordt opgemerkt

door een voorbijganger die hem introduceert bij het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs. Vader Swaanswijk ziet geen brood in een artistieke toekomst en zijn zoon moet de opleiding na enkele maanden beëindigen. Bertus zelf is echter niet meer te stoppen en gaat volop tekenen naar de grote klassieke meesters.

DE JONGE DICHTER

Tijdens de hoogtijdagen van Cobra (1948-1951) is Lucebert in de eerste plaats dichter. In acht jaar tijd verschijnen er zeven gedichtenbundels van zijn hand die in de Nederlandse poëzie als totaal nieuw en anders ervaren worden. Samen met onder andere Gerrit Kouwenaar, Hans Andreus, Jan G. Elburg, Remco Campert, Bert Schierbeek en Simon Vinkenoog vormt Lucebert de literaire beweging de Vijftigers (ook wel de Experimentelen genoemd).

DE JONGE KUNSTENAAR

Parallel aan zijn succes als dichter ontwikkelt Lucebert zich in de eerste helft van de jaren '50 als beeldend kunstenaar. Het zijn jaren van geestelijke rijkdom en materiële armoede. In 1952 ontmoet hij zijn toekomstige vrouw Tony Koek. Het jaar daarop verhuizen ze naar Bergen en daar wordt Lucebert voor het eerst officieel erkend als beeldend kunstenaar. In 1956 vestigt het gezin zich in het huis en de voormalige kunstzaal van verzamelaar Piet Boendermaker. Voor het eerst heeft Lucebert een atelier tot zijn beschikking.

DE GROOTMEESTER

In 1958 treedt Lucebert duidelijker naar voren als beeldend kunstenaar. In datzelfde jaar heeft hij zijn eerste solotentoonstelling en vanaf de jaren '60 exposeert hij regelmatig in binnen- en buitenland. Het schildertalent van Lucebert komt in deze jaren tot volle wasdom. Zijn werk wordt verkocht en de productie neemt toe. Ondertussen schildert hij alles wat hem maar invalt. Net als in zijn poëzie behoudt Lucebert zich de vrijheid voor om welke stijl of vorm dan ook te gebruiken.

MEER MENS, MINDER DIER

Halverwege de jaren '60 komt de mens meer naar voren in Luceberts schilderijen en tekeningen en verdwijnen de dieren. In deze jaren trekt Lucebert steeds vaker en langer naar Spanje, waar hij vanaf 1972 een tweede huis heeft. Onder zuidelijke invloed worden zijn kleuren feller en vindt

hij inspiratie voor nieuwe onderwerpen. Het steeds grotere realisme dat zich in zijn werk aandient, weerspiegelt een misantropisch wereldbeeld. Tegen het einde van zijn leven wordt het werk van Lucebert grimmiger van toon.

DE HEMELBESTORMER

In 1991 krijgt Lucebert de diagnose lymfeklierkanker. Ondanks zijn ziekte is hij deze laatste jaren nog zeer productief. Zijn liefde voor keramiek leeft op en hij is weer volop gedichten aan het schrijven. Hij schildert in zijn ateliers in Spanje en in Bergen zolang zijn ziekte het toelaat. Hij probeert niet toe te geven aan allerlei gevoelens van wanhoop en machteloosheid, maar het einde is voelbaar nabij. Zijn schilderijen tonen duivels, engelen, geestverschijningen en angstige koppen. Lucebert overlijdt 10 mei 1994 in het ziekenhuis van Alkmaar.

Links: De drie groeifasen van een dichter (1986). Collectie Erven Lucebert. Rechts boven: De tyrannie der vrijheid (1966). Collectie Stedelijk Museum Amsterdam. Rechts onder: De dichter voedt de poëzie (1952). Collectie Stedelijk Museum Amsterdam.

Gaat dat zien!

De tentoonstelling *100XLucebert* is te zien van 30 maart t/m 1 september 2024 in Stedelijk Museum Alkmaar. Ook te zien: *Het Diagonale Instituut* van Michael Tedja. Zie www.stedelijkmuseumalkmaar.nl voor meer informatie.

**STEDEL'JK
MUSEUM
ALKMAAR**

CHRISTI KLINKERT

De rubriek waarin redacteur Lisa Oskamp bekende en minder bekende Alkmaarders interviewt over hun band met geschiedenis. Christi Klinkert werkte van 2009 tot begin 2024 als conservator bij Stedelijk Museum Alkmaar. Nu is ze senior conservator oude kunst bij het Frans Hals Museum.

WELK OBJECT OF SCHILDERIJ IN STEDELIJK MUSEUM ALKMAAR HEEFT INDRUK OP U GEMAAKT?

Dat is bijna onmogelijk om te zeggen, want elk stuk uit de collectie is voor mij een vriend. Mijn lievelingsschilderij is *De officieren en vaandeldragers van de oude schutterij van Alkmaar* gemaakt door Caesar van Everdingen in 1657. Er zitten fantastische details in, zoals de strikken en kousen van de schutters, die je ontzettend dicht bij de 17e eeuw brengen.

WAT MAAKT STEDELIJK MUSEUM ALKMAAR TOT EEN MOOI MUSEUM?

De focus op de verhalen uit Alkmaar en de regio is goed. Wat er gedaan wordt is toegankelijk, maar ook wetenschappelijk onderbouwd. Ik hoop dat mensen het plezier voelen waarmee wij het onderzocht hebben.

WELK NUT HEEFT GESCHIEDENIS VOLGENS U?

Als je de geschiedenis kent, snap je situaties nu veel beter. Alkmaar had in de 16e eeuw bijvoorbeeld een heel vooruitstrevend kunstmilieu. Het grote altaarstuk dat Maarten van Heemskerck voor de Grote Kerk maakte was echt avant-garde toen. Het raam van Fiona Tan is in dezelfde orde van grootte. Vijf eeuwen geleden deed Alkmaar dat dus ook. Begrip van je eigen verleden kan je helpen in het heden en je kunt er identiteit, trots en richting aan ontlelen.

WAT IS UW FAVORIETE HISTORISCHE BOEK?

Ik geniet van alle historische romans van Simone van der Vlugt. Ook haar boek *De stormachtige zestiende eeuw van Alkmaar en omgeving* heb ik met veel plezier

gelezen. De familie Van Foreest staat centraal en de combinatie van feiten en fictie vind ik knap.

WELKE HISTORISCHE PERSOON SPREEKT U HET MEEST AAN?

Mijn heldin is nu Maria van Nesse. In de eerste helft van de 17e eeuw woonde ze in de Langestraat. Ze hield een kasboek bij waarin ze elke dag opschreef wat ze kocht en soms ook wat ze at en deed. Je komt heel dicht bij haar door dat te lezen. De rol van vrouwen is lang genegeerd en kleiner gemaakt. Nu wordt opnieuw gekeken naar vrouwen uit de geschiedenis. In die zin staat Maria ook voor een nieuw type onderzoek.

WAAR IN DE HISTORISCHE BINNENSTAD VAN ALKMAAR KOMT U GRAAG?

Uiteraard in het museum. Ik ben ook graag in de Grote Kerk. Als je de kerk binnenkomt, weet je dat het er echt nog zo uitzag als vijfhonderd jaar geleden. Het orgel uit 1646, het scheepje, het koorhek ... Het is superhistorisch! En daar komt het schitterende raam van Fiona Tan bij. Kortom, de Grote Kerk is een (kunst)historische sensatie!

WELK STANDBEELD IN ALKMAAR IS UW FAVORIET?

Het standbeeld van Maria Tesselschade is mooi en fijnzinnig. We weten niet hoe zij eruit heeft gezien, dus het is goed dat we onze verbeelding gebruiken om daar vorm aan te geven.

VOOR WIE ZOU U EEN STANDBEELD NEERZETTEN IN DE STAD?

Simone van der Vlugt heeft gepleit voor een standbeeld

voor Trijn Rembrands. Het zou goed zijn als dat er kwam, als verpersoonlijking van vrouwen die veel invloed hebben gehad, maar nooit onthouden zijn.

ALS U EEN (HISTORISCHE) DOCUMENTAIRE ZOU MOGEN MAKEN WAAR ALKMAAR EEN ROL IN SPEELT, WAAR ZOU DEZE OVER GAAN?

Over het altaarstuk dat Alkmaar in 1538 bij Maarten van Heemskerck bestelt voor de Grote Kerk. Het is het best gedocumenteerde 16e-eeuwse kunstwerk, dus daar is een heel mooi verhaal over te vertellen. We weten bijvoorbeeld wie erbij waren, wat het kostte, dat het middenpaneel in Alkmaar is vervaardigd en de zijpanelen in Haarlem in zijn atelier. In september organiseren we een grote tentoonstelling over deze kunstenaar.

WAT IS VOLGENS U EEN ONONTDEKTE HISTORISCHE PLEK IN ALKMAAR?

Het hofje van Nordingen, oftewel het Huis van Achten. In de regentenkamer hangen prachtige schilderijen van Caesar van Everdingen. Je kunt je even terug in de tijd voelen op deze plek.

WAT VINDT U VAN DE TRADITIE VAN 8 OKTOBER?

Het doet mensen goed om zoiets eigens te hebben. Al moet het niet blijven bij een soort AZ tegen Real Madrid. Je kunt niet zeggen 'de Spanjaarden waren slecht en de Nederlanders goed'. De historische werkelijkheid was genuanceerder en het is goed dat daar steeds meer aandacht voor is.

ALS U EEN DAG TERUG ZOU MOGEN IN DE ALKMAARSE GESCHIEDENIS NAAR WELK JAAR VERTREKT U DAN?

Ik wil graag naar mei 1657 om het conflict tussen Caesar van Everdingen en de schutters mee te maken. Hij had toen namelijk een werkplaats in de Waag om de schutters te portretteren, maar zij kwamen niet opdagen. Daar diende hij boos een klacht over in. Hoe ging dat? Ik wil zelf zien hoe mijn lievelingsschilderij tot stand is gekomen.

Foto Roel Backaert

Foto Mike Bink

JOODSE BURGERS VERDREVEN UIT BEZETTE STAD

Jan van Baar

Een ijzige oostenwind joeg door de straten. Hier en daar hoopte de sneeuw zich op. De thermometer gaf vijf graden onder nul aan. Onder deze winterse omstandigheden op 5 maart 1942 bewogen zich groepjes Alkmaarse joden naar het verzamelpunt voor het politie-bureau op het Kerkplein. Vandaar trokken de vervolgde stadgenoten in een stoet naar het NS-station. Daar wachtte hun het spoor naar Amsterdam – een treinreis met een lang traject die via halte Westerbork zou eindigen in Auschwitz en Sobibor. De slachtoffers worden nu geëerd met een Namenmonument bij het station.

HET NAZIREGIME

Aanvankelijk had de bezettende macht zich na de overweldiging van Nederland in mei 1940 en de bezetting van Alkmaar terughoudend opgesteld. De Duitse bezetter nam het bestuur over, settelde zich en overzag. Niettemin circuleerden prangende vragen: ‘Wat stond er te gebeuren? Hoe zouden de nazi’s omgaan met de joden in bezet gebied? Wat stond de ruim tweehonderd tellende joodse gemeenschap van Alkmaar te wachten?’ De praktijken in nazi-Duitsland beloofden weinig goeds. Met de machtsovername van Hitler in 1933 was de Duitse republiek binnen enkele jaren omgevormd tot een militaristische, antidemocratische en antisemitische natie. Politieke tegenstanders van het naziregime werden uit de weg geruimd – de joden systematisch uit de samenleving verbannen en afgevoerd naar concentratiekampen. Deze nietsontziende werkwijze leidde al spoedig tot een geweldige vluchtelingenstroom naar alle landen buiten Duitsland. Reeds vanaf april 1933 arriveerden de eerste Duits-joodse vluchtelingen in Alkmaar, waarna zich een Comité Joodse Vluchtelingen vormde. Een aantal gezinnen vestigde zich in de stad, enkele tientallen vluchtelingen kregen de status van doorgangsvluchteling.

‘VOOR JODEN VERBODEN’

Ondanks de onheilspellende ontwikkelingen in Europa en de verhalen die de Duits-joodse vluchtelingen met zich meebrachten, was de stemming onder de Alkmaarse joden in de meidagen van 1940 nog redelijk optimistisch. Een vaak gehoorde opvatting luidde ‘dat fatsoenlijke joden niets te vrezen hadden’. Maar in september 1940 kwam toch al de verordening dat joodse burgers niet langer lid konden zijn van de Luchtbeschermingsdienst en alle joden van Alkmaar hun radio’s en platenspelers moesten inleveren. Naarmate de bezetting vorderde, veranderden deze ‘onschuldige maatregelen’ in meer rigoureuze ingrepen en volgde het ene na het andere verbod. Beroepsverboden werden ingesteld, openbare gelegenheden voor joden tot verboden gebied verklaard en joodse leerlingen uit de scholen geweerd.

Met de brute huisuitzettingen vanaf november 1941 sloeg de stemming binnen de joodse gemeenschap om in angst en paniek. Het bevel de Alkmaarse joden en de

Legitimatiebewijs van Arnold Israëls, de eerste Duits-joodse vluchteling in Alkmaar [Politiearchief Alkmaar, invnr 1190].

*Bord ‘Voor Joden Verboden’ [Bunkermuseum Alkmaar].

Helders-joodse evacués in maart 1942 uit de stad te verwijderen en weg te voeren naar de joodse wijken in Amsterdam vormde het slotakkoord in deze reeks maatregelen – in de ogen van de bezetter de apotheose. Overigens bleef een klein deel van joods Alkmaar op die vijfde maart in de stad achter. Naast de zieken, die toestemming kregen later te vertrekken, werd de groep gemengd gehuwde joden – voorlopig en onder voorwaarden – vrijstelling van transport verleend. Die gemengd gehuwde status zou in veel gevallen hun redding blijken.

EEN GERUISLOZE ‘EVACUATIE’

De uittocht verliep geruisloos en zonder incidenten, administratief punctueel voorbereid door het gemeentelijk ambtenarenapparaat. Slechts een handjevol kennissen én enkele notabelen waren op het station aanwezig om van de joodse mannen, vrouwen en kinderen afscheid te nemen. Inspecteur van politie Ten Bensel deed zakelijk verslag van de wegvoering (‘de evacuatie had een vlot verloop gekend’) waarvoor het gehele politiecursus was uitgerukt – agenten die tot voor kort uitsluitend proces-verbalen opmaakten bij een aanrijding of bij diefstal.

Hoewel ‘de evacuatie’ geruisloos was verlopen, moeten toch vele Alkmaarders vanuit hun huis de bonte stoet door de stad hebben zien trekken. Zwijgend hebben zij toegezien hoe de geassimileerde joodse families, volledig geïntegreerd in de Alkmaarse samenleving, werden afgevoerd. Wat betekende hun zwijgen? Waren zij bevreesd bij enig protest eenzelfde lot te ondergaan? Of liet het de meeste mensen koud en onverschillig? Naar antwoorden op deze vragen blijft het gissen – buiten het politierapport staat niets over de gedwongen uittocht

opgetekend. Enige maatschappelijke solidariteit tussen onderlinge groepen was in ieder geval ver te zoeken als we mogen uitgaan van de burgerlijk-autoritaire, gezagsgetrouwe en verzuilde samenleving van voor de oorlog.

JOODS ALKMAAR IN AMSTERDAM

Veel joodse Alkmaarders vonden, na een eerste opvang bij familie, huisvesting in de Rivierenbuurt in Amsterdam-Zuid. Hier waren tussen 1917 en 1925 met het Plan-Berlage vele koop- en huurwoningen gebouwd. Maar in de crisisjaren konden de meeste huurders de huur niet meer opbrengen en werden de huizen voor veel kopers onbetaalbaar. Met als gevolg: grote leegstand. De Alkmaarse joden, over het algemeen in goeden doen, waren wél in staat de vereiste huur op te brengen. Tot de zomer van 1942 heerste in Amsterdam een relatieve rust. Alkmaarse joodse families woonden er op loopafstand en zochten elkaar op. Vrienden, kennissen en burens kwamen zelfs vanuit Alkmaar op bezoek. In juli 1942 brak de hel los en begonnen de massale transporten naar de vernietigingskampen. Vanaf die maand waren razzia’s in de joodse wijken aan de orde van de dag. Families werden uit elkaar gerukt, mannen, vrouwen en kinderen uit de huizen gesleurd en op de trein gezet naar het doorgangskamp Westerbork. Vandaar vertrok elke week een groot transport richting Polen. Slechts een klein deel van de joodse Alkmaarders was de slag voor geweest en op zoek gegaan naar een onderduikadres.

Maurice Hof maakte het beeldverhaal Exodus der Alkmaarse joden naar de Jodenwijken op 5 maart 1942 [Collectie Maurice Hof].

Het Joodse Namenmonument bij het station. Foto Els Hansen.

NAMENMONUMENT

Voor het Centraal Station van Alkmaar is ter ere van de vermoorde Alkmaarse joden een Namenmonument verzezen. Het monument is een ontwerp van Niko Hoebe. Het verbeeldt de slachtoffers als groep en als individu, zichtbaar gemaakt door de opbouw in kolommen. De verschillende hoogtes van de kolommen weerspiegelen de leeftijdsverschillen. De ruw afgeschuinde boveneinden verbeelden de abrupt afgebroken levens.

Het monument is opgetrokken uit graniet en sluit qua materiaal aan bij de zwart granieten herdenkingsstenen die de afgelopen jaren zijn geplaatst voor de huizen in de stad waar de joodse burgers het laatst hebben gewoond. De bronzen band rondom de kolommen verbeeldt de treinwagon waarin de slachtoffers werden gedeporteerd. Op de band staan de 173 namen en de leeftijden vermeld van de omgekomen en vermoorde Alkmaarse en Helderse joden. Rondom het monument ligt een rand van messing klinkers. De messing klinkers symboliseren de overlevenden van de Holocaust – zij omarmen de slachtoffers.

In *De vervolging van joods Alkmaar* staan de levens beschreven van de 173 personen wier namen op het monument staan. Zij krijgen in het boek een gezicht. Met de verhalen van de slachtoffers staan ook de levens opgetekend van 118 overlevenden: de vijf personen die de kampen overleefden en zij die door hun gemengde huwelijk of door onderduik de bevrijding meemaakten. De laatste groep overleefde dankzij de helpende hand van moedige mensen om joodse vervolgdgen onderdak en verzorging te bieden.

VERSCHOLEN LEVENS

Het onderzoek naar de vervolging van de joden in Alkmaar bracht dankzij de raadpleging van de Arolsen Archives (in de Arolsen Archives, online te bekijken, is onder andere de verzameling kaarten in te zien van de Joodsche Raad), de rijke gegevens in de politiearchieven van Alkmaar en Amsterdam en vele andere bronnen, talrijke verborgen geschiedenissen aan het licht:

- ◆ de komst van Duits-joodse vluchtelingen naar Alkmaar vanaf april 1933;
- ◆ de vlucht van de zakkenhandelaar Levie Cohen, zijn vrouw Grietje Elzas en hun zoon Bram in de meidagen van 1940 naar Amerika;
- ◆ de aparte positie van de elf gemengd gehuwde joden in Alkmaar;
- ◆ het nachtelijk begraven van de Helderse-joodse evacu  Meijer Manheim die in onderduik stierf;
- ◆ het schijnhuwelijk dat Aron Bing in Amsterdam sloot om een vrouw en haar kind te redden;
- ◆ de zelfmoord van Bertha Eckmann-Goldschmidt als banneling in een van de joodse wijken in Amsterdam – zij was de moeder van Hans Eckmann die in december 1933 als een der eerste Duits-joodse vluchtelingen naar Alkmaar kwam;
- ◆ de transacties van de familie Drukker en Frankenberg in Kamp Westerbork om zich vrij te kopen uit de strafbarak;
- ◆ de ontdekking van de verzameling (smokkel) brieven die het gezin Drukker en Frans Grunwald vanuit Kamp Westerbork schreven;
- ◆ de schokkende verraderspraktijken van Ans van Dijk in deze omgeving waarvan onder andere de ondergedoken Alkmaarse familie Vlessing-Van der Kop en de Haarlemse weduwe Sofie Maij-Rechnitz het slachtoffer werden;
- ◆ het schrijnende verhaal van Adelaida de Jong-Levee, ondergedoken en gearresteerd in de Schermer, die als een van de weinigen, nauwelijks 24 kilo wegend, Auschwitz overleefde;
- ◆ het verhaal van de Duits-joodse zusjes Bodenheimer, in Alkmaar ondergebracht bij Barend Vlessing en Judith van der Kop, die als bij godswonder in Theresienstadt hun moeder weer terugzagen.

Deze en andere verhalen vormen inhoudelijk een aaneenschakeling van tragiek en ontreddeering. Het hieronder beknopte verhaal van Sara Kanes en dat van de kinderen Laus zijn daar goede voorbeelden van.

Naam:

*Gracia Laus
- van den Berg*

Zij leefde van:

1912/1943

Geboortplaats:

Amsterdam.

DE OVERLEVING VAN DE KINDEREN LAUS

Moses Laus, geboren op 1 april 1909 in Nowy S cz (Polen), kwam aan het begin van de jaren dertig vanuit Polen via Berlijn naar Amsterdam. In Amsterdam leerde de kleermaker de naaister Gracia van den Berg, geboren op 30 mei 1912 in Amsterdam, kennen. Zij trouwden op 26 april 1933 en vestigden zich in de Nieuwe Kerkstraat 109-III. Moses en Gracia kregen drie kinderen: Hanna, Philip en Louis.

In juni 1942 namen Moses en Gracia een drastisch besluit. Zij besloten hun kinderen onafhankelijk van elkaar te laten onderduiken. Langs onbekende wegen traden zij in contact met mevrouw A.C.G. de Haan-Vogt uit Beverwijk. Deze haalde de kinderen uit Amsterdam op en bracht ze onder bij personeelsleden van Hoogovens. De negenjarige Hanna werd opgenomen in het gezin van de elektrici  E.H. de Haan en W. Drenth, de zevenjarige Philip in het gezin van de familie H.C. Wentink en de negen maanden oude Louis werd ondergebracht bij het echtpaar J. Schutteva r en Neeltje Velthuijs in Beverwijk.

De plaatsing van Philip en Louis verliep zonder problemen, maar het oudste meisje Hanna werd op 10 augustus 1943 na verraad uit het gastgezin gehaald en afgeleverd bij de cr che tegenover de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam.

Het was een daad van verzet dat Hanna tijdens een wandeling onder leiding van enige kinderverzorgsters van de cr che uit de rij werd ‘geplukt’ – het was de haar vertrouwde mevrouw De Haan-Vogt die Hanna van achter een boom wenkte om met haar mee te gaan. Vandaar geraakte Hanna Laus op een onderduikadres bij de familie Stuyt in Ursem (NH). Maar toen op 22 februari 1944 bij D. van den Heuvel, burgemeester van Ursem, het ondergedoken joodse echtpaar Cohen en het joodse meisje Sophia Philips werden gearresteerd, achtte de familie Stuyt het te gevaarlijk Hanna nog langer in Ursem te houden. Zo belandde zij via via bij de familie Wispelweij in Offingawier bij Sneek. Daar is Hanna tot het eind van de oorlog gebleven.

De ouders Moses en Gracia Laus-van den Berg moeten aan het begin van 1943 uit Amsterdam zijn weg-getrokken. Zij vonden een onderduikadres in Alkmaar. Dit mag worden opgemaakt uit een bericht in het Algemeen Politieblad van 11 februari 1943 waarin de hoofdcommissaris van politie in Alkmaar om de opsporing, aanhouding en voorgeleiding verzocht van Moses Laus en zijn echtgenote Gracia van den Berg, ‘beiden wonende in Alkmaar’. Hun opsporing zal spoedig hebben geleid tot hun aanhouding, want op 27 februari 1943 werd hun binnenkomst geregistreerd in Kamp Westerbork. Enkele dagen later gingen Moses en Gracia op transport naar Sobibor waar zij terstond na aankomst op 5 maart 1943 om het leven werden gebracht.

Pas jaren na de oorlog hebben de overlevende kinderen Hanna, Philip en Louis het tragische lot van hun ouders vernomen.

Naam:

Sara Kanes

Zij leefde van:

1919/1999

Geboortplaats:

Amsterdam

DE REDDING VAN SARA KANES

Tijdens een razzia in januari 1943 werd huiszoeking gedaan in de woning van de familie Kanes in de Waalstraat 140-I in Amsterdam. Op dat moment waren de moeder Johanna Kanes-de Vries en haar dochters Lena en Sara thuis. De moeder en Lena werden meegenomen, maar Sara, die zich in de doucheruimte verborgen hield, werd over het hoofd gezien. De overburen die de brute overval vanuit hun woning hadden gadegeslagen, wisten dat Sara zich nog in het huis moest bevinden. Na enkele uren waagden zij de oversteek en haalden de 23-jarige Sara uit het huis.

De overburen herinnerden zich dat de familie Hooning-Hesselink, de benedenburen van de Waalstraat 140-huis, in het eerste oorlogsjaar naar de

Houthavenstraat in Alkmaar waren verhuisd. Zij namen contact op en vroegen het gezin Hooning om Sara in huis te willen nemen. Hun wens werd ingewilligd. Sara Kanes verbleef hier tot de bevrijding in mei 1945.

Direct na de oorlog werd duidelijk hoe het de moeder en de zus van Sara was vergaan. Johanna Kanes-de Vries en Lena Kanes waren na hun wegvoering uit Amsterdam naar Kamp Vught gebracht.

Op 15 november 1943 gingen zij van daar via Kamp Westerbork rechtstreeks op transport. Sara's moeder werd op 5 februari 1943 en haar zus Lena op 31 januari 1944 in Auschwitz vermoord.

Na mei 1945 bleef Sara Kanes deel uitmaken van de huishouding van de familie Hooning. Toen het gezin in januari 1946 naar de Natteweg in Bergen verhuisde, verhuisde Sara als vanzelfsprekend met hen mee. Op dit adres in Bergen startte de familie, met Sara als gastvrouw, pension 'De Wijde Blik' – Duitse badgasten waren hier overigens niet welkom. In 1972 betrok het echtpaar Hooning samen met Sara een appartement in het verzorgingshuis 'De Rekere' in Bergen. Daar overleed de ongehuwd gebleven Sara Kanes op 13 mei 1999.

Verder lezen: *De vervolging van joods Alkmaar* is een uitgave van het Regionaal Archief Alkmaar en verkrijgbaar in de boekhandel.

KEES KIRKENIER, EEN ALKMAARSE ARCHITECT

Bertus Bakker

De naam van architect Kirkenier zal weinigen nog iets zeggen. Toch heeft hij in Alkmaar veel gebouwen, met name scholen, op zijn naam staan. Daarvan hebben er diverse de tand des tijds doorstaan. Het Mummellius Gymnasium geldt onbetwist als zijn meesterwerk.

Medewerkers van het stadskantoor, Keetgracht 1, bij gelegenheid van het huwelijk van opzichter-tekenaar G. de Vries. Foto ca. 1928. Collectie Regionaal Archief Alkmaar. Kirkenier is de man met snor, vierde van rechts.

GEBOREN FRIES

Cornelis Kirkenier werd in 1892 geboren in het Friese Beetsterzwaag. Van zijn jeugd is weinig meer bekend dan dat hij als succesvol schaatser en atleet aan de lopende band prijzen in de wacht wist te slepen. Nadat hij in 1917 geslaagd was voor zijn examen bouwkundig opzichter, werd hij benoemd tot opzichter-tekenaar bij gemeentewerken te Steenwijk.

In juni 1919 trouwde hij met zijn oud-plaatsgenote Akke Mijliljma. In een poging om kort daarop in Westdongeradeel te worden benoemd tot gemeente-architect bleef hij steken als tweede op de voordracht. De reden voor zijn sollicitatie was dat de gemeente Steenwijk wilde bezuinigen en hem daarom wilde vervangen door een goedkopere kracht. Toch lukte het Kirkenier om voor het eind van 1919 benoemd te worden tot opzichter bij gemeentewerken in Hengelo. Een half jaar later promoveerde hij daar tot hoofdopzichter, maar eind 1920 vertrok hij alweer nadat hij

in Den Haag was benoemd tot adjunct-inspecteur voor de volksgezondheid. Intussen was in Hengelo dochter Aaltje geboren en in Den Haag zou nog zoon Henk volgen. In oktober 1924 werd Kirkenier in Alkmaar benoemd tot hoofdopzichter bij gemeentewerken. Hoewel hij als eerste op de voordracht stond, kreeg hij toch maar twee stemmen meer dan de tweede kandidaat (10 tegen 8). Tot zijn pensioen zou hij bij Openbare Werken in dienst blijven.

EERSTE SCHOLEN

Directeur van de Dienst Gemeentewerken was Dirk Margadant, zoon van de architect van het Haarlemse station. Onder diens leiding hield Kirkenier zich de eerste jaren bezig met uiteenlopende werkzaamheden als het aanleggen en verbreden van straten en bruggen en met projecten als de modernisering van het gebouw van gemeentewerken zelf en de uitbreiding van het slachthuis. Een van zijn eerste grotere klussen vormde in 1929 de bouw van een nieuwe school aan de Lindenlaan. Het

Vondelschool gezien vanaf de noordwestkant, foto, 1932. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

Lindenschool was de Vondelschool een zogenoemde ‘gangschool’ met een rij lokalen grenzend aan een gang.

De genoemde scholen vormden qua architectuur een afspiegeling van de algemene Nederlandse architectuur-ontwikkelingen in deze jaren. In dit geval was het de stijl van de Amsterdamse

School met zijn nadruk op horizontale lijnen. De gebouwen kenmerken zich verder door hun robuuste karakter met opvallend grote zadeldaken (en dus veel zolderruimte), roederamen onder de daklijsten en veel aandacht voor de uitvoering van het metselwerk. Een noviteit in de Vondelschool was dat in de toiletten wasbakjes waren aangebracht om de leerlingen ‘te wennen aan reinheid ook op de handen’. Naast de Vondelschool ontwierp Kirkenier in 1932 ook de Rochdale- en de Lyceumbrug.

EEN NIEUW GYMNASIUM

Aankankelijk woonde Kirkenier met zijn gezin in Julianastraat 16, maar in 1934 verhuisde hij naar Steijnstraat 45 en nadien naar 47. Twaalf jaar na zijn indiensttreding werd hij in 1936 benoemd tot adjunct-directeur van Openbare Werken. Rond deze tijd hield hij zich vooral bezig met de aanleg van de stadsdelen rond de Rembrandtstraat, de Bisschop Bottemannestraat en de buurt rond het in 1929 gebouwde R.K. Lyceum. Ook werd hij gevraagd voor het ontwerpen van enkele bruggen in de Schermer.

Het chef d’oeuvre van Kirkenier vormt onmiskenbaar het Murmellius Gymnasium. Eind 1937 besloot de gemeenteraad een stuk van 4000 m² van de Bergerhout op te offeren voor de bouw van een nieuw gymnasium. Ondanks een klemmende oproep van de Bond van Nederlandse Architecten werd op advies van het ministerie afgezien van het uitschrijven van een openbare, nationale prijsvraag. De gemeenteraad was wel geporteerd van een prijsvraag,

maar de rijksoverheid vreesde te veel tijdverlies. Aangezien de bouw deels bekostigd werd uit het Werkfonds – een fonds dat in 1933 door de rijksoverheid was ingesteld voor de financiering van Openbare Werken om de werkgelegenheid te stimuleren – was de visie van de overheid doorslaggevend. De ontwerpopdracht ging naar de directeur gemeentewerken, maar Margadant schoof de klus door naar zijn adjunct. Deze leverde vlot werk, want al medio 1938 werden zijn tekeningen in de raad gepresenteerd. Saillant detail is dat Kirkenier het vermoeden had dat zijn naam als geestelijk vader wel eens verzwegen zou kunnen worden. Daarom maakte hij er een punt van dat zijn auteurschap in de raadsstukken werd vermeld.

STADSARCHITECT

Toch zou Kirkenier niet de eer genieten directeur Openbare Werken te worden. Toen in 1947 Margadant met pensioen ging, koos de gemeenteraad voor een academicus in de persoon van ir. H. Knol, directeur gemeentewerken te Haarlemmermeer. Niet elk raadslid was het daarmee eens, want hoewel Kirkenier niet op de voordracht stond, kreeg hij toch vier stemmen. Invloed op zijn ontwerpactiviteit had de gang van zaken niet, want in de eerste helft van de jaren vijftig was hij verantwoordelijk voor een aantal spraakmakende ontwerpen. Zo ontwierp hij in 1950 de aula op de Algemene Begraafplaats en in 1953 werden maar liefst drie scholen geopend die door Kirkenier waren

Murmellius Gymnasium, foto, 1950. Collectie Regionaal Archief Alkmaar. De eerste steen voor dit gebouw werd op 12 juli 1939 gelegd door de zoon van de Alkmaarse burgemeester Henri François van Kinschot. De Amsterdamse aanne-mer H. van der Vliet bouwde de school voor f191.000.

Op 12 juli 1939 werd de eerste steen gelegd en een jaar later – ons land was intussen bezet – werd de school zonder enig ceremonieel geopend. Kirkenier ontwierp de school als een driehoek met naast de entree een toren. In de glazen koepel onder de spits kon een sterrenkijker worden geplaatst en konden daar ook de lessen kosmografie worden gegeven. Het gebouw – intussen is het een rijksmonument – heeft stijlkenmerken van de zogenaamde Delftse School, een traditionalistische bouwstijl met een minder decoratief karakter dan de Amsterdamse School. De toren geeft het geheel een Scandinavisch accent. Gebouw en inrichting kostten de gemeente ruim drie ton. Voor zijn schepping oogstte Kirkenier alom lof en hij werd dan ook uitgenodigd in het Bouwkundig Weekblad een uitvoerige toelichting te schrijven.

getekend: de Van der Leeuwsschool aan de Troelstrakade (thans een moskee) en de Gemeentelijke Handelsschool en Rijkslandbouwwinterschool aan de Bergerweg, alsmede de uitbreiding van de inmiddels afgebroken Kohnstammschool aan de Cornelis Buysstraat. Twee jaar later volgde een nieuwe kleuterschool aan de Jan Steenstraat, thans een kinderopvang. In zijn naoorlogse ontwerpen valt onmiddellijk op dat deze minder robuust zijn uitgevoerd, met minder metselwerk en meer transparante gevels. Licht, lucht en ruimte vormde de slogan van die dagen en dat zien we terug in zijn onderwerpen.

In 1956 kwam er dan toch eindelijk officiële waardering voor Kirkenier in de vorm van een benoeming tot stadsarchitect. Lang heeft hij niet van deze eer kunnen genieten, want het jaar daarop ging Kirkenier met pensioen.

Cornelis Kirkenier, zijn echtgenote Akke Mijllijma en hun dochter Alie (Aaltje) en zoon Henk bij hun 12,5-jarig huwelijksfeest op 19 december 1931. Foto uit het familiearchief.

Drogisterij en groothandel N.V. Vriesia, Luttik Oudorp 82, vlak voor de sloop in 1981. Foto J. Elsinga, 1981. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

De functie van stadsarchitect werd na zijn vertrek overigens niet meer vervuld. Van het langzaam afbouwen van zijn carrière was in zijn laatste jaar geen sprake. Zo verrees in 1958 naar zijn ontwerp de nieuwe Tesselschadeschool aan de Hofdijkstraat. De school zou in 1995 worden vervangen door het huidige gebouw. Verder ontwierp hij voor de hockeyclubs A.M.H.C. en De Terriërs een gezamenlijk clubgebouw. Ten slotte verrees aan de Jan Ligthartschool in de Jan Steenstraat een gymnastieklokaal.

ZELFSTANDIG ARCHITECT

Na zijn ontslag op 1 augustus 1957 ging Kirkenier niet rustig van zijn pensioen genieten. Integendeel, hij vestigde zich als zelfstandig architect en kon nu gaan ontwerpen voor de

particuliere markt. Twee jaar vormde hij samen met zijn Alkmaarse collega D.S. de Boer een architectenbureau. Hun eerste gezamenlijke opdracht was de uitbreiding van de inmiddels verdwenen orgelfabriek Pels & Zoon aan het Wolfpad. In 1960 ging Kirkenier een associatie aan met de Amsterdamse architect Paul Selle. Hun eerste ontwerp betrof het nieuwe gebouw van de groothandel in elektro-technische huishoudelijke apparatuur van de N.V. Gebr. Rolff's aan de Korte Vondelstraat. Vier jaar later ontwierpen zij voor dezelfde firma een nieuw verkoopkantoor in Leiderdorp. Vermeldenswaard is dat de zoon van Kirkenier getrouwd was met Liesbeth Rolff.

Op naam van het architectenbureau Kirkenier en Selle staat ook de modernisering van het gebouw van de Kamer van Koophandel in 1962. In datzelfde jaar kwam verder de nieuwbouw van de farmaceutische grossierderij van N.V. Vriesia aan het Luttik Oudorp (in 1986 afgebroken) gereed. In dit ontwerp werd het betonskelet in het zicht gelaten en werden de geveldelen met baksteen ingevuld. In 1962 werd ook de bioscoop Cinema aan de Gedempte Nieuwesloot gerestaureerd. Ook op het nieuwe industrieterrein van Overdie was het architectenbureau actief. In 1964 werd de nieuwbouw van de puddingfabriek Victrix aan de Herculesstraat geopend en kwam tevens een nieuwe productiehal van de grossierderij in kruidenierswaren H.W. Holsmuller aan de Kitmanstraat gereed. Vermoedelijk het laatste project van Kirkenier was de uitbreiding in 1965 van de drukkerij Nagengast aan de Laat. Het jaar daarop verhuisde hij naar Bathmen en ging Selle een associatie aan met architect Henri le Grand. In 1975 is Kirkenier overleden.

Drukkerij Nagengast, Laat 9-13. Foto J. Elsinga, 1974. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

*Bronnen:
Regionaal Archief Alkmaar
Alkmaarsche Courant
Mededelingen familie Kirkenier.*

VERENIGINGSNIEUWS

DE JAARLIJKSE ALGEMENE LEDENVERGADERING

Het bestuur van de Historische Vereniging Alkmaar nodigt u uit voor de algemene ledenvergadering op dinsdag 16 april 2024 in de Sociëteit aan de Varnebroek 31, Alkmaar. Naast de huishoudelijke agenda is er de uitreiking van de Oud Alkmaarprijs 2024.

Om 20.30 wordt een lezing gehouden door Harry Vogels en Lieke van Amstel, met als onderwerp: "Opa's in WOII". Hierover leest u meer op onze website.

DE FINANCIËLE ZAKEN VAN DE VERENIGING ZIJN OP ORDE

De financiële stukken over het jaar 2023 geven een goed beeld van de staat van onze financiën. De begroting 2024 geeft een voortzetting van dat beeld.

JUBILEUMVIERING EN CADEAU AAN DE STAD

In 2025 bestaat de HVA 100 jaar. Vorig jaar heeft het bestuur plannen voorgelegd en nu wordt

de stand van zaken toegelicht. Het project Alkmaar op Film is op stoom gekomen en de financiering van de film ook. Het moment breekt nu aan waarop de leden een besluit moeten nemen over de definitieve opdrachtverlening aan de cineast Erik Willems. Het bestuur is positief over de haalbaarheid van dit filmproject. Op 11 mei 2024 kunnen mensen oud Alkmaars filmmateriaal op een "Kunst-en-Kitsch"-dag in Stedelijk Museum Alkmaar aanleveren. Mogelijk wordt dat in de film verwerkt. Het fijne hierover kunt u op onze website en in onze nieuwsbrieven lezen. Naast dit blijvende filmcadeau aan onze stad wordt ook gewerkt aan een boek over 100 authentieke winkelpuizen en verder aan lezingen, wandelingen, speciale editie(s) van ons tijdschrift Oud Alkmaar en een 100ste verjaardagsfeest op 3 december 2025 in de Grote Kerk.

UITREIKING OUD ALKMAAR PRIJS

Het laatste punt van de Ledenvergadering is altijd spannend: aan wie wordt de Oud Alkmaar Prijs 2024 uitgereikt? Dat zullen we op 16 april 2024 meemaken.

Carol Korringa
Voorzitter HVA

TIJDSPLANNING:

Inloop vanaf 19.00 uur, locatie: Sociëteit Varnebroek 31, Alkmaar. Aanvang Ledenvergadering: 19.30 uur
De agenda luidt als volgt:

1. Opening en mededelingen.
 2. Verslag van de algemene ledenvergadering gehouden op 20 april 2023.
 3. Jaarverslag activiteiten 2023 en vooruitblik 2024.
 4. Financiële zaken: vaststelling financieel jaarverslag 2023 en begroting 2024 w.o. het verslag kascommissie en benoeming nieuw lid kascommissie.
 5. Plannen voor Jubileumviering 2025.
 6. Uitreiking Oud Alkmaar Prijs.
 7. Rondvraag en sluiting van de vergadering.
- Aanvang lezing 20.30 uur.

Na afloop is er gelegenheid voor informeel contact bij het nuttigen van een drankje. Alle stukken voor de vergadering zijn te vinden op onze website, www.hvalkmaar.nl.

PINKSTER DRIE EXCURSIE 2024

Onze jaarlijkse excursie op Pinkster Drie, op di 21 mei, blijft dit jaar in Noord-Holland. We gaan naar **Enkhuizen**. We richten ons op het thema van de Open Monumenten Dag: 'Erfgoed van routes, netwerken en verbindingen'. Enkhuizen is één van de zes voormalige VOC-steden en past daarom goed in dit thema, omdat de VOC vele routes, netwerken en verbindingen met landen in zowel de Oost als de West onderhield. Met onze gidsen maken we een wandeling naar locaties in Enkhuizen die u wellicht nog niet kent. We bezoeken een museum en lunchen op een bijzondere locatie. Er kunnen 80 mensen mee en we doen ons best om de kosten te beperken tot € 68 p.p. Programma en aanmelding is dit jaar alleen te vinden op onze website: www.hvalkmaar.nl. Wij zien uw aanmelding en die van uw eventuele introducee tegemoet. Uw aanmelding is compleet als het formulier en uw betaling ontvangen zijn.

LEZING DE SLAG OP DE ZUIDERZEE

Drie dagen na Alkmaars Ontzet vond op 11 oktober 1573 de Slag op de Zuiderzee plaats. Over deze belangrijke zeeslag bij Pampus en later op de Zuiderzee en het Hoornse Hop houdt Hans Muntjewerff van de Vereniging Oud-Hoorn een lezing op di 7 mei om 20.00 uur in De Sociëteit, Varnebroek 31. Voor HVA-leden gratis. Niet-leden zijn ook van harte welkom, toegang € 5.

Stadswandelingen

2024 Onze gidsen kijken met veel genoegen terug op een succesvol wandeljaar. Verdeeld over de vijf themawandelingen van 2023 waren er in totaal 576 wandelaars aangesloten, 25% meer dan in 2022. Voor 2024 hebben wij voor u de volgende, boeiende themawandelingen uitgeschreven. Wees van harte welkom en laat u verrassen.

GEVELSTENEN

Ma 6 mei 2024, 19.00 uur.

Start Wortelsteeg.

In vroeger tijden bestonden er nog geen straatnamen en huisnummers, het adres diende op een andere manier kenbaar te worden gemaakt: gevelstenen. Nu gelden ze als versiering of als museaal object dat in het Stedelijk Museum gekoesterd wordt.

VEILIGHEID

Ma 3 juni 2024, 19.00 uur.

Start Canadaplein.

Hoe was het vroeger geregeld met onze veiligheid? Hoe werden de stad en haar bevolking beschermd? Wat was de rol van de schutterij en de politie? Wie sprak er recht? Hoe werd diefstal bestraft? Wie waakte er over de gezondheid?

JUGENDSTIL/ART NOUVEAU

Ma 8 juli 2024, 19.00 uur.

Start Beeld Truitje Bosboom-

Toussaint begin Wilhelminalaan.

Omstreeks 1890 vonden jonge vormgevers en architecten dat het genoeg was geweest met het hergebruik van historische (neo-) stijlen. In de periode 1890-1910

diende zich een nieuwe stijl aan, de Art Nouveau of Jugendstil. In Alkmaar zijn er schitterende voorbeelden van te vinden.

WATEREN IN EN OM ALKMAAR

Zo 1 september 2024, 14.00 uur.

Start Canadaplein.

In en om Alkmaar zijn heel wat sporen te vinden van de oude waterlopen. Dit heeft alles te maken met de plek waar Alkmaar is ontstaan: op het noordelijk deel van de middelste van de drie strandwallen. Op diezelfde strandwal zijn ook Heiloo en Limmen gebouwd.

HOFJES VAN ALKMAAR

Zo 13 oktober 2024, 14.00 uur.

Start Canadaplein.

De samenleving in de vorige eeuwen kende nauwelijks sociale ondersteuning vanuit de Staat. In de middeleeuwen hadden de kloosters de taak van armenzorg, ouderenzorg, ziekenzorg en onderwijs op zich genomen. Na de Reformatie kwam die taak vooral ook bij de protestantse kerkgenootschappen te liggen. En verder moest men het hebben van particulier initiatief, hofjes.

Kees Verlaan
(voorzitter commissie wandelingen)

BOUWPLANNEN IN ALKMAAR

Henk de Visser

De commissie preadvies van de Historische Vereniging Alkmaar krijgt elke veertien dagen de bouwvergunningsaanvragen ter advisering voorgelegd. Veel uitbreidingsmogelijkheden voor woningbouw heeft Alkmaar niet meer. Daarom moeten in bestaand bebouwd gebied inbreidingslocaties voor woningbouw gevonden worden. Dit kan met sloop, renovatie of restauratie en herbestemming gepaard gaan. Hieronder drie voorbeelden van bouwplannen die recentelijk zijn behandeld.

VERDRONKENOORD 133

In 1960 ging het pand van boekhandel Kuhne door een grote brand verloren. Er werd een modern drielaags gebouw met een zichtbare betonconstructie teruggebouwd (afb. 1). Het was toen nog niet verplicht in het bestemmingsplan om gebouwen met kappen terug te bouwen. Dit pand liep door tot de Laet. Later is Prénatal jarenlang in dit pand gehuisvest geweest. De afgelopen jaren is men na leegstand begonnen met een herbestemmingsplan. Behalve de begane vloer aan de Laetzijde krijgt het pand een woonfunctie. De projectontwikkelaar wil het pand optoppen naar de maximale bouwhoogte van 12 meter volgens het bestemmingsplan. Aanvankelijk was een plan ingediend waarbij de drieledige gevel verhoogd zou worden met drie tuitgevels met zadeldak, waardoor het pand zich uitstekend zou voegen in de context van de fraaie

gevelwand langs het Verdronkenoord tegenover de visbanken (afb. 2). Het plan werd positief ontvangen door de welstands- en monumentencommissie en ook de adviescommissie van de HVA was enthousiast. Groot was onze schrik toen een geheel ander ontwerp (afb. 3) werd voorgesteld, waar de betonstructuur met de kozijnindeling uit de zestiger jaren terugkwam, met penthouses op het platte dak. Als je ervoor kiest de bestaande betonconstructie zichtbaar te houden omdat die kenmerkend is voor de architectuur van de jaren zestig, dan moet je het pand niet verhogen en geen detonerende opbouw met een tegengestelde dakrichting toevoegen. Wij gaven een negatief advies en zijn van mening dat dergelijke dakopbouwen niet passend zijn in deze historische omgeving. Een plan met dwarskappen versterkt de gewenste parcellering (ruimtewerking door een afwisseling van bouwdelen) langs de gracht.

OUDEGRACHT 142-150 EN HET VIJVERTJE

In 1959 zijn vier panden aan de Oudegracht en de totale ruimte daarachter tot het straatje tussen de Hofstraat en Ridderstraat, Het Vijvertje, gesloopt.

Begin jaren zestig werd er een magazijn met goederen-ontvangst voor V&D gebouwd met een vergroting van de winkelloppervlakte op de etages. We schreven al eerder over de restauratie van het oude V&D-pand aan de Laat en de Ridderstraat en de interne verbouwing tot woon-gebouw. Recentelijk is ook de renovatie en herbestem-ming van het magazijngebouw aan de Oudegracht besproken in de commissie. Velen zullen zeggen: sloop dat pand maar dat qua schaal niet passend is in de fraaie gevelwanden van de Oudegracht. Aanvankelijk had de projectontwikkelaar dezelfde mening, maar in overleg met gemeente en welstand is toch voor herbestemming gekozen. De commissie preadvies van de HVA vindt dat er een fraai plan is ontstaan dat recht doet aan de bouwgeschiedenis op deze locatie. De gevel aan de Oudegracht krijgt een meer open karakter en het complex wordt na gedeeltelijke sloop verrijkt met een binnentuin die bereikbaar is vanaf het Vijvertje. De luchtbrug naar het oude pand van V&D verdwijnt en de nieuwe gevel die daar nodig is wordt teruggezet. Daar-door komt er meer licht en ruimte in het nauwe Vijvertje. De appartementen op de begane grond worden bereik-baar via de binnentuin en de appartementen op de verdiepingen worden toegankelijk via de centrale ingang op de Oudegracht. Hieronder impressiebeelden van de ingang aan het Vijvertje en de nieuwe binnentuin.

SCHOUTENSTRAAT 13B

In het vorige nummer van Oud Alkmaar hebben we de gevelverhoging van Schoutenstraat 13b genoemd (huidige toestand zie foto). Het toen gepresenteerde ontwerp was afgewezen. Er is vervolgens een ontwerp met een topgevel en mansardekap voorge-steld (zie tekening). Dit plan werd op hoofdlijnen akkoord bevonden en ook de HVA-commissie vond het aanzienlijk beter. De oorspronke-lijke dubbele gevel met nummer 15 gaat dus geheel verdwijnen en er zijn nu drie panden op rij met een nieuwe, hogere gevel, maar ook met een verbeterde beeldkwaliteit.

De vereniging werd in 1925 opgericht. Zij heeft tot doel het beschermen en voor het nageslacht bewaren van de historische schoonheid van Alkmaar en omgeving en het aanmoedigen van de studie van de plaatselijke geschiedenis. Dit doet zij o.a. door het geven van welstandsadviezen, het organiseren van stadswandelingen, excursies en lezingen en het uitgeven van *Oud Alkmaar*. Jaarlijks wordt de Oud Alkmaarprijs en tweejaarlijks de Puienprijs uitgereikt.

Postadres van de vereniging is Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar. Ook via internet is de vereniging bereikbaar: info@hvalkmaar.nl of www.hvalkmaar.nl.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld: Carol Korringa, voorzitter, Henk de Kruij, secretaris, Lucas Zimmerman, penningmeester, Kees Verlaan, Rob Marijn, Bertus Bakker en Jos Stroomer, leden.

Een lidmaatschap van de HVA kost slechts € 25,- per jaar. Rekeningnummer NL62INGB0000600401 t.n.v. Historische Vereniging Alkmaar. U ontvangt dan automatisch driemaal per jaar ons periodiek *Oud Alkmaar*. Ook lid worden? Ga naar onze website hvalkmaar.nl

Vragen over lidmaatschap: leden@hvalkmaar.nl

AGENDA

16 APRIL

Algemene Leden Vergadering. De Sociëteit, Varnebroek 31. Aanvang 19.30 uur. Met aansluitend om 20.30 uur de lezing 'Opa's in WOII'.

6 MEI

Wandeling 'Gevelstenen'. Start 19.00 uur. Wortelsteeg.

7 MEI

Lezing 'De Slag op de Zuiderzee'. De Sociëteit, Varnebroek 31. Aanvang 20.00 uur.

21 MEI

Pinkster Drie Excursie naar Enkhuizen.

3 JUNI

Wandeling 'Veiligheid'. Start 19.00 uur. Canadaplein.

8 JULI

Wandeling 'Jugendstil/Art Nouveau'. Start 19.00 uu, beeld van Truitje.

1 SEPTEMBER.

Wandeling 'Wateren in en om Alkmaar'. Start 14.00 uur. Canadaplein.

13 OKTOBER

Wandeling 'Hofjes van Alkmaar'. Start 14.00 uur. Canadaplein.

OPEN HUIS

Elke tweede zaterdag van de maand is er van 10.00 tot 13.00 uur Open Huis in het HVA-kantoor aan de Nassaulaan 43.

oud alkmaar

Is een uitgave van

